

RECENZE

Hewstone, M.: Causal attribution — from cognitive processes to collective beliefs. Oxford, Basil Blackwell 1989, 244 s.

Moderní problematice teorie atribuce byla věnována řada prací teoretického i empirického rázu. V recenzované práci se autor vyslovuje k hlavním otázkám atribučních teorií a všímá si jejich nedostatků a sporných bodů. V práci je podrobně popsána řada empirických výzkumů, které slouží jako doklad či ilustrace diskutovaných otázek. Tyto výzkumy jsou přitom v popisu dostatečně integrovány, takže se neztrácí výkladový kontext. V osmi kapitolách textu autor neaspiruje na pokrytí celé šíře atribučních výzkumů — uvádí, že v práci se zaměřuje spíše na atribuční teorii než na atribuční přístupy. Zcela vynechává problematiku vývoje atribucí a atribuci odpovědnosti a jen malou pozornost věnuje aplikačním možnostem atribuční teorie.

V úvodní kapitole si autor všímá otázek vysvětlovacích přístupů v přírodních vědách, historii, filozofii a psychologii. Rozpracování kauzálního schématu v těchto vědách hodnotí jako nedostatečné, přičemž tento nedostatek pocituje na úrovni vědeckohistorické a interdisciplinární. Jako zásadní pro výzkum atribucí autor chápe primárně filozoficky orientované kauzální teorie, avšak na velmi omezeném prostoru pouze stručně odkazuje na vybrané filozofické práce z této oblasti.

Druhá kapitola je krátkým, avšak přesto informativním uvedením do klasických atribučních teorií Heidera, Jonese, Davise a Kelleye, ke kterým se autor v dalších kapitolách knihy stále vrací a naznačuje jejich další možná rozpracování. Třetí kapitola představuje úspěšný pokus předvést tematické spektrum celého atribučního výzkumu. Autor si všímá podstaty kauzálních atribucí, uvádí jejich funkce, možnosti jejich měření a základní atribuční chyby.

V dalších kapitolách se autor pokusil pomocí vysvětlovacích přístupů sociální psychologie o integraci témat atribučního výzkumu. Uvažuje o vysvětlovacích přístupech na intrapersonální, interpersonální, meziskupinové (poziční) a společenské (ideologické) úrovni. Otázkám intrapersonální atribuce je věnována čtvrtá kapitola knihy. Představeny jsou základní teoretické koncepty atribučního výzkumu pomocí logiky, kognitivních procesů a poznatkových struktur a podrobně je analyzováno několik kauzálních modelů.

V páté kapitole o interpersonální atribuci je diskutována problematika aktér — pozorovatel a tzv. sebesloužící vlivy jako interpersonální atribuční jevy. Druhá část kapitoly naznačuje jednu z možností aplikovaného atribučního výzkumu — výzkum partnerských vztahů.

Šestá kapitola zaměřená na meziskupinovou atribuci je úspěšným pokusem o spojení atribučního výzkumu s výzkumy meziskupinových vztahů. Zajímavé je přitom řešena problematika redukce meziskupinových konfliktů.

Sedmá kapitola je věnována otázkám společenské atribuce. Výchozí předpoklady

této kapitoly jsou přitom východiskem každého atribučního výzkumu — atribuce jsou vždy sociálně či kulturně rozdílné vysvětlovací vzory. To platí i pro autorem preferovaný koncept sociální reprezentace, který se ukazuje jako vhodný pro analýzu atribučního chování. V dalším textu jsou prezentovány práce, v nichž subjektivní výkladové vzory jsou využívány k vysvětlení takových jevů jako je chudoba a bláhobyt, nezaměstnanost či rasová nenávisť.

V závěrečné kapitole je navržený integrační pokus čtyř vysvětlovacích rovin prezentován jako projekt budoucího výzkumu. Je zřejmé, že takový výzkum by byl přínosný pro další rozpracování atribučních teorií a snad i pro přesnější vysvětlení vybraných jevů z atribučního hlediska.

I. Koplíková

Shaver, K. G.: The attribution of blame. Causality, responsibility, and blameworthiness. New York, Springer Verlag 1985, 192 s.

Relativně novou oblastí sociální psychologie se v posledních dvaceti letech stala oblast atribučních výzkumů. Příspěvkem k této problematice je i recenzovaná monografie, která je věnována speciálním otázkám atribučních procesů — atribuci viny.

Atribuce viny je v práci spojována s percepcí kauzality a atribucí odpovědnosti. Svě úvahy autor začíná analýzou percepcí kauzality a poukazuje na složitost možných příčin vedoucích k různým důsledkům. Systematický přehled atribučních teorií však v práci chybí. Kromě krátkého odkazu na práce průkopníka atribučních teorií F. Heidera autor hlouběji analyzuje pouze práce H. Kelleye.

Od analýzy mechanismů kauzality atribuce autor přechází k diskusi otázek odpovědnosti. Jako chybné hodnotí ztotožňování příčinnosti s odpovědností a uvádí, že příčinnost je obvykle pouze jedním z několika aspektů, na jejichž základě lze vyslovit soud o odpovědnosti. Autor uvádí, že pojem odpovědnosti je velmi složitý a používá se k vymezení různých jevů. Podrobněji se zabývá otázkami morální odpovědnosti a připomíná, že lidé mohou být morálně odpovědní nejen za své činy, ale i za svou pasivitu, která může vést k sociálně nežádoucím jevům. Zvláštní pozornost autor věnuje klíčové úloze percepcí intencionality činu v atribuci odpovědnosti. Právě intencionalita činu je nejdůležitějším momentem, který lidé berou v úvahu při hodnocení odpovědnosti. Je však zřejmé, že lidé mají často tendenci připisovat druhým odpovědnost i za události vyvolané zcela nezáměrně.

Kromě percepcí kauzality si autor všímá dalších aspektů odpovědnosti. Důležitým aspektem jsou kritéria morálního hodnocení — pozorovatel očekává od druhých lidí chování v souladu s vlastními kritérii morálky. Tato očekávání obsahují implicitně předpoklad, že člověk může svými osobními volbami ovlivňovat běh událostí.

Poslední část knihy je věnována autorově originální koncepci viny. Právě soud o vině je podle autora tím, čím se nejvíce liší perspektivy aktéra a neutrálního pozorovatele. V polemice s obviňujícím pozorovatelem se aktér uchyluje k nejrůznějším ospravedlněním. V souvislosti s vysvětlováním rozdílu mezi připisováním odpovědnosti a obviněním autor uvádí, že ospravedlnění aktér nabízí teprve po přisouzení morální odpovědnosti. K obvinění aktéra pak dochází tehdy, když pozorovatel zcela odmítá jeho ospravedlnění. Ztotožňování jevů obviňování a připisování morální odpovědnosti vyplývá podle autora z ignorování interpersonálních základů formulování soudů.

Cílem práce je prezentace autorovy vlastní teoretické koncepce a originálních myšlenek, významných nejen pro psychologii, ale i pro filozofii a právní vědu. Práce proto nemá charakter učebnice a zdánlivě náhodný výběr diskutovaných témat je z tohoto hlediska oprávněný. Práce má převážně teoretický ráz, empirické výzkumy jsou referovány jen velmi omezeně a ty, které by se přímo vztahovaly k autorově navržené teoretické koncepci, zcela chybí. Právě takové výzkumy by však mohly rozhodnout některé sporné otázky uvedené koncepce (přísné rozlišování odpovědnosti a viny, vliv informací o intencích aktéra a okolnostech jeho chování na přisouzení odpovědnosti aj.). Záslužné je, že autor poukazuje na značné terminologické problé-